

Nieuwe Diplomatieke Geschiedenis van de zestiende eeuw tot heden

Albertine Bloemendal, Maurits Ebben, Giles Scott-Smith

Stoffig, saai, ouderwets, elitair en conservatief. Dat was de reputatie waar de diplomatieke geschiedenis lange tijd onder gebukt ging. De afgelopen decennia heeft dit vakgebied echter een behoorlijke opfrisbeurt gekregen. Onder de noemer 'New Diplomatic History' is het momenteel aan vernieuwing onderhevig. Ook Leidse historici hebben hier de afgelopen jaren actief aan bijgedragen, zowel met betrekking tot de moderne als de premoderne tijd.¹ Binnen beide tijdsvakken heeft de historiografie – vaak los van elkaar – vergelijkbare ontwikkelingen doorgemaakt. Mede door de oprichting van het tijdschrift *Diplomatica: A Journal of Diplomacy and Society* in 2018 is het Instituut voor Geschiedenis in Leiden nu een van de centra van deze ontwikkelingen. Diplomatiek historici, verbonden aan het Leidse instituut, streven ernaar om in samenwerking met het New Diplomatic History Network (www.newdiplomatichistory.org) onderzoekers met diverse visies op diplomatiek onderzoek samen te brengen en interdisciplinaire kruisbestuiving te bevorderen. Het ligt daarbij ook in de bedoeling om de scheidslijnen tussen premodernisten en modernisten te doorbreken.

Belangrijke kenmerken van 'New Diplomatic History' (NDH)

Hoewel de nieuwe diplomatieke geschiedschrijving van de moderne en premoderne tijd zich grotendeels geïsoleerd van elkaar heeft ontwikkeld, zijn er duidelijke overeenkomsten te ontdekken. In beide tijdvakken onderscheidt 'New Diplomatic History' zich op een aantal overeenkomstige uitgangspunten: NDH tracht zich los te maken van het Westfaalse perspectief dat de territoriale soevereine natiestaat centraal stelt. Het

¹ Zie bijvoorbeeld: M.A. Ebben & L.H.J. Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de premoderne tijd. Een inleiding', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 4 (2014) 541-552; G.P. Scott-Smith, 'Introduction: Private Diplomacy, Making the Citizen Visible', *New Global Studies* 8:1 (2014) 1-8; Bloemendal N.A. (2018), *Reframing the Diplomat: Ernst van der Beugel and the Cold War Atlantic Community* (Leiden 2018).

‘Westfaalse systeem’ was een nuttige mythe, maar het was, zoals elke mythe, geen ware afspiegeling van de werkelijkheid.² Hierbij is het doel zeker niet om de rol van de natiestaat te negeren of op enige wijze te ontkennen of te bagatelliseren, maar slechts om het onderzoeksveld uit te breiden door *ook* aandacht te schenken aan facetten van het diplomatieke proces die door de concentratie op de natiestaat buiten beschouwing zijn gebleven. Het doel is vooral nieuwe perspectieven toe te voegen aan de bestaande historiografie teneinde een breder beeld van het diplomatieke proces te scheppen. Dat geldt nog veel nadrukkelijker voor de diplomatiek historici die zich bezighouden met de premoderne tijd waarin de territoriale soevereine natiestaat niet bestond. In premodern Europa trachtten soevereine vorsten een monopolie te verwerven op de buitenlandse relaties, wat ook lange tijd beschouwd is als een van de onderscheidende kenmerken van soevereiniteit. Maar die pogingen, dikwijls ondersteund door politiek en juridisch wetenschappelijke traktaten, wierpen slechts in beperkte mate hun vruchten af. Vele politieke organisaties en entiteiten (republieken, lokale vorstelijke machthebbers, steden, kerkelijke instellingen, geestelijke ordes, koopliedenverenigingen) behielden zich het recht voor buitenlandse of externe contacten te onderhouden. Talrijke personen van verschillend allooi namen als vertegenwoordigers van een grote diversiteit aan politieke, religieuze en commerciële instellingen deel aan het veelzijdige proces van uitwisseling van externe contacten in de premoderne tijd.³

NDH erkent dus dat de natiestaat en haar formele vertegenwoordigers niet de enige relevante actoren zijn die deelnemen aan het diplomatieke proces – de natiestaat heeft hier nooit een monopolie op gehad.⁴ Om dit proces goed te doorgronden, zullen de activiteiten van deze niet-statelijke actoren dus ook mee moeten worden genomen in de

² D. Croxton, ‘The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty’, *The International History Review*, 21.3 (1999) 569-582; A. Osiander, ‘Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth’, *International Organization* 55 (2001) 251-287; P.M.R., Stirk, ‘The Westphalian Model and Sovereign Equality’, *Review of International Studies*, 38 (2012) 641-660; B. Teschke, *The Myth of 1648. Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations* (Londen and New York 2003); G.A. Pigman, *Contemporary Diplomacy* (Cambridge 2010) 19.

³ D. Frigo, *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy* (Cambridge 2000) 7-9; T. A. Sowerby, ‘Early Modern Diplomatic History’, *History Compass*, 14.9 (2016) 441-444.

⁴ K. Hamilton and R. Langhorne, *The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration* (New York 2011) 229.

bestudering van de diplomatie. Dit geldt ook voor de moderne tijd, de negentiende en twintigste eeuwen die door de traditionele diplomatieke geschiedenis getypeerd worden als het tijdperk van het staatsstelsel. Maar als het diplomatieke proces, en niet de natiestaat en haar formele vertegenwoordigers, als uitgangspunt wordt genomen door historici, wordt er ook in deze periode een veel breder scala aan relevante diplomatieke actoren zichtbaar. Zowel moderne als vroegmoderne diplomatie wordt bepaald door meer dan de activiteiten van 'de ambassadeur' en 'het ministerie'. Andere agenten – steden, bedrijven, kerken – hadden hun eigen belangen, en voerden hun eigen vormen van diplomatie uit, met, zonder, of tegen de staat.⁵

Waar de traditionele diplomatieke geschiedenis veel waarde hechtte aan de concrete uitkomsten van het diplomatieke proces, bijvoorbeeld in de vorm van verdragen, schenkt NDH ook meer aandacht aan het proces zelf; aan de intenties, strategieën en diplomatieke instrumenten (de 'diplomatic toolbox') die in dit proces worden gehanteerd. Als dit diplomatieke proces als uitgangspunt wordt genomen, wordt niet alleen duidelijk dat er meer actoren dan de natiestaat aan dit proces deelnemen, maar ook dat de scheidslijnen tussen formeel en informeel, tussen de privésfeer en officiële diplomatieke bijeenkomsten, die in de traditionele diplomatieke geschiedenis vaak worden getrokken, in werkelijkheid doorgaans bijzonder vaag zijn. Dit kan (gedeeltelijk) verklaard worden door de relationele aard van de diplomatie, de centrale rol van menselijke relaties en interactie, waarin dergelijke grenzen moeilijk te trekken zijn. Deze scheidslijnen zijn dan ook geen weerspiegeling van de werkelijkheid, maar slechts een kunstmatige afbakening gemaakt door academici, opgelegd aan die werkelijkheid. Als gevolg hiervan zijn lange tijd belangrijke onderdelen van het diplomatieke proces buiten beschouwing gebleven. NDH tracht deze onderdelen alsnog in de schijnwerpers te zetten.

Dit heeft ook gevolgen voor de bronnen die bestudeerd dienen te worden. Waar de traditionele diplomatieke geschiedenis zich dikwijls beperkte tot de formele overheidsarchieven, kijkt NDH verder: ook privécollecties van burgers, bedrijven, filantropische instellingen en andere actoren die deelnamen aan het diplomatieke proces, alsmede de privéarchieven van officiële actoren dienen als relevante bronnen voor de bestudering van het diplomatieke proces. De sociale kant van de diplomatie,

⁵ G.A. Pigman, *Contemporary Diplomacy* (Cambridge 2010) 22-24.

met name het gedrag van de diplomaten en het belang van hun sociale netwerken, is even belangrijk als de formele politieke elementen daarvan, de officiële overeenkomsten, verdragen en het beleid.

Tot slot streeft NDH ernaar de studie van het diplomatieke proces te verrijken door een kruisbestuiving teweeg te brengen tussen verschillende academische disciplines. De laatste decennia zijn de politicologische studies van de internationale betrekkingen (IB) van grote invloed geweest op de diplomatieke geschiedschrijving, en vooral de *Practice Turn* van de laatste jaren die, met Pierre Bourdieu als theoretische bron, meer aandacht geeft aan de dagelijkse gewoonten van de internationale politiek.⁶ De culturele wending (*Cultural Turn*) is ook verantwoordelijk geweest voor veranderingen in de geschiedschrijving van de diplomatie.⁷ Diplomatiek historici hebben verbanden gelegd met de cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis en de antropologie. Daardoor is er een brede waaier aan aspecten van de diplomatie bestudeerd zoals de diplomatieke cultuur, de literaire cultuur, de culturele uitwisseling, de rituele betekenis van geschenken uitwisseling en de beïnvloeding van de publieke opinie door diplomaten. Door gebruik te maken van theorieën, methoden, technieken en inzichten uit de geestes- en de sociale wetenschappen, tracht NDH de bestudering van het diplomatieke proces verder te verdiepen. Het streeft echter ook naar meer interactie binnen de eigen discipline, om de kunstmatige barrières die zijn ontstaan door de indelingen in tijdvakken, te doorbreken. Mede hierom is ook meer interactie tussen academici die zich vanuit verschillende perspectieven bezighouden met de bestudering van de diplomatie van groot belang. Uit publicaties in *Diplomatic Studies* die op het heden gericht zijn, blijkt soms een zeer beperkt besef van de diplomatieke geschiedenis, waardoor bijvoorbeeld wordt gesuggereerd dat de rol van niet-statelijke actoren een nieuwe ontwikkeling is, uniek voor het heden. Een grotere bewustwording van het langere historische perspectief, zou dit soort illusies uit de wereld kunnen helpen, en dergelijke ontwikkelingen in een groter verband kunnen plaatsen.

In dit nummer van *Leidschrift* willen we de scheiding tussen de moderne en premoderne tijd doorbreken door te laten zien hoe Leidse historici vanuit het perspectief van NDH actief bijdragen aan de verbreding en verdieping van de diplomatieke geschiedenis. Door ideeën, methoden,

⁶ Zie bijvoorbeeld R. Adler-Nissen (ed.), *Bourdieu in International Relations* (Londen 2012).

⁷ D. Reynolds, 'International History, the Cultural Turn and the Diplomatic Twitch', *Cultural and Social History* 3 (2006) 75-91.

technieken en begrippen uit te wisselen en zich erdoor te laten inspireren, zou het mogelijk zijn om overeenkomsten in geschiedbeoefening tussen premodernisten en modernisten te realiseren. Een comparatieve aanpak om te komen tot inzichten over continuïteit en discontinuïteit tussen premoderne en moderne tijd ligt dan voor de hand.

Dit themanummer is bewust samengesteld uit enerzijds drie bijdragen die betrekking hebben op de premoderne tijd en drie bijdragen – waaronder een interview – die betrekking hebben op de moderne tijd. Elk artikel maakt gebruik van verschillende concepten en perspectieven die kunnen worden gebruikt bij de studie van diplomatie door de eeuwen heen. Er is een chronologische volgorde aangehouden, waarbij we beginnen met een artikel dat zestiende-eeuwse stadsdiplomatie bestudeert, en eindigen in het heden met een interview met Koreadeskundige Remco Breuker.

Dat diplomatie ook in de zestiende eeuw niet slechts voorbehouden was aan staten wordt duidelijk in het artikel “Druk op Deventer. Diplomatie van een stad vanwege een Noorse schat, 1538-1548.” Hierin geven Louis Sicking, Wiel Dorssers en Thérèse Peeters de lezer een inkijkje in een diplomatieke affaire waar de Overijsselse Hanzestad Deventer in 1538 in verwickeld raakte nadat aartsbisschop Olav Engelbrektsson van Noorwegen zijn land was ontvlucht met een groot deel van de kerkschat van de Nidaroskathedraal in Trondheim. Deze kerkschat, die een belangrijke deel van het toenmalige Noorse culturele erfgoed vertegenwoordigde, kwam in handen van de Deventer Bergenvaarder Jan de Quade. Door een bestudering van de correspondentie van de stad Deventer uit de periode 1538-1548 geeft dit artikel niet zozeer inzicht in de diplomatieke activiteiten van natiestaten, maar belicht zij een vorm van stadsdiplomatie en de rol van stedenbonzen, handelscompagnieën, en religieuze orden - actoren die allemaal deelnamen aan het diplomatieke verkeer in een tijd waarin de Habsburgse keizer Karel V Overijssel probeerde te integreren in de Nederlanden. Hoewel het artikel ook oog heeft voor de diplomatieke resultaten van deze stadsdiplomatie ligt de focus op het onderhandelingsproces: de nadruk ligt op de doelen die de stad Deventer nastreefde met haar diplomatieke optreden en welke strategieën zij gebruikte om deze doelen te bereiken.

In het artikel van Astrid Theerens “B(e)rekende liefde: de diplomatieke strategie van genegenheid van Filips II, Catharina de’ Medici en Elizabeth I” ligt de nadruk ook op het diplomatieke proces. Het stuk

sluit naadloos aan op de *(socio)cultural turn* in de diplomatieke geschiedenis door de aandacht die wordt besteed aan de rol van emoties in het diplomatieke proces, bijvoorbeeld door uitdrukkingen van familiale en liefdevolle genegenheid of de strategische dimensie van huwelijksonderhandelingen. Door op genuanceerde wijze gebruik te maken van de theorie van performativiteit worden emoties en familiale banden in dit artikel dan ook bestudeerd als belangrijke instrumenten in de ‘diplomatic toolbox’ van de hoofdpersonen: de Spaanse koning Filips II, regentes Catharina de’ Medici van Frankrijk en de Engelse koningin Elizabeth I. Als heersers waren deze figuren protagonisten op het toneel van de internationale betrekkingen gedurende de zestiende eeuw. Ook hier blijkt de grens tussen persoonlijke emoties en zakelijk instrumentalisme moeilijk te onderscheiden en wordt privé-correspondentie een essentiële bron om deze emoties, en hun consequenties, te reconstrueren en analyseren.

Ook in de bijdrage van Maurits Ebben “L’incident diplomatique en Staatse ambassadeurs in Madrid, 1648-1672” staan het diplomatieke proces en de instrumenten die diplomatieke actoren tot hun beschikking hebben, centraal alsmede de wijze waarop en waarom ze deze inzetten. De auteur maakt gebruik van het ‘incident diplomatique’- een concept dat door Franse vroegmodernisten is ontwikkeld en door zowel vroegmodernisten als contemporanisten wordt gebruikt. Aan de hand van dit concept bestudeert Ebben de diplomatieke praktijk van de zeventiende-eeuwse relaties tussen Spanje en de Nederlandse Republiek. Opmerkelijk is de rol van religie, waaruit ook nogmaals duidelijk wordt hoe in het diplomatieke proces de privésfeer – inclusief de persoonlijke geloofsbeleving en overtuiging – en de internationale politieke betrekkingen nauw met elkaar verweven zijn. Het voornaamste diplomatieke incident dat onder de loep wordt genomen betreft de bekering tot het katholicisme van de in Madrid gestationeerde ambassadeur van de (uitgesproken) protestantse Republiek der Verenigde Nederlanden. Voor het overige laat dit artikel zien dat NDH ook aandacht heeft voor de rol van statelijke actoren maar die op een nieuwe wijze benadert en met aandacht voor andere aspecten zoals de publiciteit.

In zijn artikel “Ivan Kats, the Obor Foundation, and Indonesia: Reframing Cold War Cultural Diplomacy” schenkt Giles Scott-Smith aandacht aan de private culturele diplomatie van een ‘gewone’ burger zonder officiële diplomatieke status, Ivan Kats. In 1972 richtte Kats via zijn goede contacten met de Rockefeller Foundation zijn eigen filantropische instelling op. De doelstelling van deze “Obor Foundation” was een pro-

Westerse intellectuele elite in Indonesië te ondersteunen door goedkopere boeken en tijdschriften beschikbaar te stellen. Het belang van Kats als ‘diplomatieke figuur’ is hier geanalyseerd met gebruik van perspectieven uit drie onderzoeksvelden: de invloed van filantropische instellingen, boeken als culturele producten, en de rol van Kats als een ‘cultural broker’ – een concept dat is overgenomen uit de antropologie. Op deze manier plaatst Scott-Smith Kats in een bredere diplomatieke context, als een individu dat door zijn particuliere activiteiten een bijdrage leverde aan de officiële relaties tussen de VS, Nederland, en Indonesië. Het voorbeeld van Kats laat zien dat staten geen monopolie op de uitvoering van culturele diplomatie bezitten, want in de praktijk zijn andere actoren vaak ook belangrijk – of zelfs belangrijker.

In haar artikel “De Bilderbergconferentie van 1963: een onofficieel diplomatiek instrument van Nederlandse Atlantici?” gaat Albertine Bloemendal in op de wijze waarop het Europese Bilderbergsecretariaat, bestaande uit de vier prominente Nederlandse Atlantici prins Bernhard, Unilever topman Paul Rijkens en de voormalige overheidsfunctionarissen Ernst van der Beugel en Arnold Lamping, de Bilderbergconferentie van 1963 in Cannes gebruikten om de trans-Atlantische spanningen te mediëren die waren ontstaan als gevolg van het eerste Franse veto tegen de Engelse toetreding tot de Europese Economische Gemeenschap. Aan de hand van deze *case study* laat ze niet alleen zien hoe deze private actoren onderdeel uitmaakten van het trans-Atlantische diplomatieke proces door bij te dragen aan de ‘peaceful management of international relations’, maar illustreert ze ook waarom het van belang is om ook onofficiële diplomatieke ruimtes zoals de *Bilderberg Meetings* en de informele activiteiten van formele diplomaten mee te nemen in de bestudering van de diplomatieke geschiedenis.

Deze uitgave van Leidschrift wordt afgesloten met een interview door geschiedenisstudent Hester Luinenburg met Korea-deskundige Remco Breuker. De Leidse Koreakenner spreekt over zijn onderzoek en gaat uitgebreid in op de situatie in Noord-Korea en de relatie van dit land met het Westen. Breuker stelt niet alleen dat een NDH-benadering ons begrip van de Noord-Koreaanse geschiedenis zou kunnen verrijken, maar ook dat er in de huidige diplomatie tussen Noord-Korea en het Westen een grotere rol aan niet statelijke actoren toegekend zou moeten worden.